

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИДАКТИКИ СЕРЕДНЬОЇ І ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.147:37.017:5/6

ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Тетяна Равчина

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Туган-Барановського, 7, 79005 Львів, Україна*

Визначено суть, особливості, вимоги до організації педагогічного керівництва процесом формування наукових знань студентів відповідно до природи, логіки, структури їхньої пізнавальної діяльності. Проаналізовано особливості, проблеми процесу оволодіння науковими знаннями як внутрішньої, розумової діяльності. Розглянуто напрями цілеспрямованого педагогічного керівництва викладача вищої школи шляхом спрямування студентів на виконання мисленнєвих дій згідно з доцільною когнітивною стратегією, що дає їм змогу свідомо й осмислено опанувати об'єктивний зміст наукових знань, конструювати власне розуміння.

Ключові слова: педагогічне керівництво, педагогічна взаємодія, конструювання знань, пізнавальна діяльність, когнітивні стратегії, розумові дії.

Постановка проблеми. Головною функцією педагогічної діяльності викладача вважають організацію навчально-виховного процесу у вищій школі та здійснення належного керівництва. Проте трактування сутності, визначення змісту й напрямів реалізації педагогічного керівництва безпосередньо залежить від теоретико-методологічних засад, концептуальних підходів до організації системи вищої освіти. З огляду на перехід від директивного, репродуктивного навчання до людиноцентрованого й продуктивного відповідно до сучасних соціально-економічних, суспільно-політичних трансформацій в Україні функції викладача й студента змінюються. В умовах розвитку інформаційного суспільства викладач перестає бути єдиним джерелом мудрості й інформації, а тому його управлінські функції виходять за межі ретельної підготовки дидактичних матеріалів, ґрунтовного, компетентного пояснення навчальної інформації та належної перевірки рівня її засвоєння. З метою досягнення змін у професійному, соціальному й особистісно-індивідуальному розвитку студентів під час навчання у вищій школі викладач несе відповідальність за організацію навчального процесу, в якому студенти виявляють суб'єкту

активність, спрямовану на оволодіння знаннями, уміннями й навичками, самовираження, самореалізацію й самовдосконалення. У контексті сучасної філософії освіти керівна роль викладача полягає у забезпеченні умов для вироблення студентами особистісного бачення об'єктивних явищ, осмисленого творення, конструювання наукових знань, у підтримці й супроводі їх у цьому процесі. Як засвідчує сучасна педагогічна практика, більшість викладачів вищої школи недооцінюють значущість організації розумової, когнітивної діяльності студентів для оволодіння науковими знаннями; свою увагу зосереджують переважно на ґрунтовній презентації навчальної інформації без моніторингу рівня розуміння студентами нових наукових понять, теорій, а також об'єктивних явищ, процесів, що становлять предмет наукової інформації. Тому вагоме завдання сучасного викладача вищої школи – це організація навчального процесу як розумової діяльності студентів, скерування їх до виконання різноманітних когнітивних дій, операцій, що дають їм змогу свідомо й самостійно опановувати наукові знання, визначати особистісну позицію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування наукових знань науковці розглядають у контексті теорії навчальної діяльності. Теоретичні засади процесу навчання обґрунтували класики педагогічної науки Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, А. В. Дістервег, Й. Ф. Герbart, К. Д. Ушинський, П. Ф. Каптерев. Психологічні засади організації навчальної діяльності як пізнавальної активності учнів, студентів розробили Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн. Психолого-педагогічні аспекти формування наукових понять, знань висвітлюють Д. М. Богоявленський, Є. М. Кабанова-Меллер, Н. О. Менчинська, Е. Стоунс, Л. М. Фрідман, В. А. Якунін. У працях П. Я. Гальперіна, Н. Ф. Талізінної розглянуто теоретичні й практичні аспекти управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, студентів. Цілісний та системний аналіз організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, студентів здійснюють О. І. Власова, І. О. Зимняя, М. В. Савчин.

Мета статті. Ставили за мету проаналізувати суть, особливості, напрями організації педагогічного керівництва процесом формування наукових знань студентів відповідно до природи, логіки, структури їхньої пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі розрізняють поняття “управління” й “керівництво”, хоча зазвичай ці терміни застосовують як синоніми. Керівництво розглядають як окремий випадок управління, цілеспрямований вплив на особистості, що спонукає їх до усвідомленої активної поведінки й діяльності відповідно до намірів керівника [7, с. 35–36]. Головна відмінність зазначених понять у тому, що управління ширше й означає спрямований вплив на систему або окремі процеси у цій

системі. Зважаючи на це, керівництво часто трактують як управління, яке не завжди є керівництвом.

Студенти у процесі оволодіння науковими знаннями у вищій школі потребують цілеспрямованого керівництва викладача, який завдяки своїй професійній компетентності здатний здійснити свідомий вибір елементів об'єктивізованого досвіду людства, запропонувати студентам способи опанування цим досвідом, а також задовольнити їхні освітні потреби. У педагогічній літературі застосовують поняття “кероване засвоєння”, яке на відміну від самостійного пізнання (самоосвіти) є цілеспрямованим оволодінням знаннями, що здійснюється під безпосереднім або опосередкованим керівництвом викладача чи групи педагогів [6, с. 32, 34–35]. Через відсутність систематичного, цілеспрямованого педагогічного впливу самостійне засвоєння загалом є випадковим з огляду процесу та результатів.

Педагогічне керівництво, зокрема у вищій школі, зовсім не означає нав'язування процесу навчально-пізнавальної діяльності ходу, що суперечить його природним особливостям, підпорядкування цього процесу до запам'ятовування готових зразків. Щоб уникнути формалізму або інших обмежень у формуванні наукових понять студентів, викладач повинен знати й максимально зважати на природні особливості, логіку, закономірності процесу пізнання [4, с. 80–81]. У контексті сучасної особистісно зорієнтованої філософії освіти студент виконує роль активного суб'єкта навчального процесу, який пізнає об'єктивні явища шляхом самостійного конструювання наукових знань, пошуку власного розуміння наукової інформації та природних об'єктів. Зрозуміти предмет пізнання особистість спроможна, якщо нова наукова інформація стає значущою для неї, тобто набуває суб'єктивного сенсу. З метою досягнення розуміння, формування особистісного бачення нового змісту й творення знань студенти узгоджують, асимілюють нову інформацію з набутим досвідом і моделюють, конструюють його під впливом одержаних фактів, відомостей. Тому роль викладача у контексті сучасної освітньої парадигми змінюється. На противагу традиційного трактування функції викладача як транслятора наукової інформації його першочергове завдання полягає в організації, полегшенні (фасилітації) процесу розумової діяльності студентів шляхом застосування допоміжних методик, скеруванні, підтримці студентів, допомозі їм в оволодінні науковою інформацією, у пошуку власного розуміння об'єктивних явищ і конструюванні наукових знань [3, с. 206–207; 9, с. 270–271].

Зважаючи на окреслені природні особливості процесу пізнання, що становлять підвалини особистісно зорієнтованої освіти, процес навчання й педагогічного керівництва у вищій школі слід розглядати як організацію

суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів, під час якої вони як партнери розподіляють функції, об'єднують власні зусилля, здійснюють обмін досвідом, інформацією у напрямі досягнення спільно визначеної мети. Як зазначає Пауло Фрейре, знання не поширюється від тих, хто знає, на тих, хто не знає. Освіта – це не передача знань, а спілкування та діалог суб'єктів у пошуку значення об'єкта пізнання й мислення. Посилаючись на його думку, зазначимо, що студент як мислячий суб'єкт не може мислити про об'єкт наодинці, без співучасті іншого суб'єкта, передовсім викладача. Необхідна співучасть суб'єктів у процесі мислення шляхом спілкування, за якої “ми думаємо” визначає “я думаю” [8, с. 120, 145, 147]. З психологічної позиції педагогічне керівництво є впливом, а тому завжди передбачає взаємодію суб'єктів навчального процесу, під час якої будь-яка педагогічна дія обов'язково зумовлює відгук, відповідно до якого виникає наступна дія.

Характерні ознаки педагогічного керівництва процесом навчання, зокрема формування наукових знань студентів:

- цілеспрямованість, усвідомленість – організація, усвідомлення та регулювання викладачем і студентами власних дій відповідно до мети;
- наявність взаємодії – організація діалогічного спілкування викладача та студентів, обмін думками, судженнями, досвідом для спільного визначення мети, завдань та їх досягнення;
- узгодженість дій викладача та студентів – залежність впливів викладача від рівня розвитку кожної особистості, розподіл функцій для досягнення мети, пошук взаємної згоди та домовленості;
- динамічність – перехід дій викладача та студентів з одного якісного рівня на інший;
- циклічність та неперервність – систематичне дотримання циклу як постановки цілей, виконання завдань, одержання результату відповідно до мети та повторна організація цих складових, але на вищому рівні.

Оволодіння науковими знаннями є вагомою складовою формування професійної компетентності майбутніх фахівців, що визначає мету професійної підготовки у системі вищої освіти у зв'язку з інтеграцією та глобалізацією сучасної світової економіки. Проте сформувати у студентів компетентність як сукупності властивостей, рис, здібностей, що дають їм змогу виконувати якісно різні види діяльності, вирішувати проблеми, розбиратися в кваліфікаційних питаннях, пов'язаних із майбутньою професією, неможливо без опанування фундаментальними знаннями. Наукові знання є одним з перших елементів об'єктивізованого досвіду, що становить зміст вищої освіти. На підставі цих знань студенти оволодівають іншими елементами суспільного досвіду – практичними, спеціальними та

узагальненими вміннями й навичками, досвідом виконання творчих завдань, вирішення різних проблем, соціальними й моральними нормами, цінностями.

Оволодіння науковими знаннями – складний процес, який є когнітивною діяльністю студентів і поєднує різні пізнавальні дії (сенсорно-перцептивні, мислинневі, мнемічні, метапізнавальні). Цей процес є своєрідним переходом від абстрактного до конкретного, від загального до індивідуального, що охоплює одержання нових фактів, відчуттів, узгодження нової інформації з особистим досвідом, її опрацювання та організацію у систему, збереження й утворення знань [4, с. 456; 5, с. 213–214]. Як вважає П. Фрейре, суть оволодіння науковими знаннями полягає у сприйманні конкретного факту реальності шляхом критичного “проникнення в нього” з метою “побачити” його зсередини [8, с. 114]. Складність цього процесу виявляється у тому, що це є внутрішня психологічна діяльність, спрямована на перетворення об’єктивної наукової інформації у суб’єктивні знання студентів на підставі дії механізму інтеріоризації, згідно з яким зовнішні дії поступово через певні етапи трансформуються у внутрішні, розумові структури [4, с. 459; 6, с. 35].

Як засвідчує практика діяльності вищих навчальних закладів, увага більшості викладачів недостатньо звернена на організацію навчання як когнітивного процесу, мисленнєвої діяльності студентів, спрямованого на формування ними наукових знань. Зазвичай цей процес відбувається стихійно, унаслідок чого студенти формально оволодівають науковими поняттями, теоріями без достатнього їхнього розуміння; конструюють знання переважно на підставі особистого життєвого досвіду; оволодівають об’єктивним змістом наукової інформації, не усвідомлюючи її суб’єктивний сенс для себе; відчувають труднощі у словесному формулюванні наукових категорій та не керуються ними у практичній діяльності. Тому завдання викладача сучасної вищої школи – навчити студентів пізнавати й вчитися, сформувати у них вміння організації навчально-пізнавальної діяльності на противагу озброєння їх конкретними знаннями.

Вагомою складовою формування наукових знань студентів є розуміння наукової інформації, що впливає на інші етапи пізнавальної діяльності, а також подолання вищенаведених проблем. Як зазначали, розуміння предмета пізнання залежить від налагодження особистістю зв’язку нових відомостей з набутим досвідом і осягнення його суті шляхом визначення й осмислення його різних властивостей, головних ідей, критеріальних і некритеріальних ознак, системи різних зовнішніх, внутрішніх і причинно-наслідкових зв’язків тощо [1, с. 115; 5, с. 220–222]. Адекватному розумінню й конструюванню знань студентів сприяє застосування викладачем різних способів їхньої пізнавальної діяльності, що водночас стають способами мислення та визначають зміст наукових понять, теорій, законів, які вивчають [2, с. 447; 4,

с. 496, с. 506; 5, с. 219]. Головною вимогою до застосування цих способів є організація мислення студентів у системі, що спрямоване на оволодіння елементами знань у взаємозв'язках і забезпечує цілісне бачення й розуміння предмета пізнання.

Для навчання студентів способам мислення застосовують когнітивні стратегії як засоби інтелектуальної діяльності, за допомогою яких вони спроможні самостійно організувати власне пізнання й пошук розуміння наукових понять, законів та об'єктивних явищ [1, с. 113; 3, с. 146–147]. Ці стратегії не стільки відтворюють зміст наукових знань, скільки охоплюють набір процедур, тактик, що дають змогу студентам не запам'ятовувати зміст наукової інформації, а організувати власне мислення, спрямоване на виокремлення головних елементів, значень, що визначають суть наукових понять, теорій, законів, розгляд їхніх взаємозв'язків, а також інших властивостей для пізнання об'єктів у різних проявах або у розвитку. Оскільки студенти оволодівають різними видами наукових знань (поняттями, теоріями, законами, концепціями, закономірностями, способами діяльності, оцінними знаннями тощо), когнітивні стратегії повинні охоплювати розумові дії, що відповідають структурі відповідного наукового знання. Наприклад, у процесі оволодіння науковими поняттями викладач скеровує студентів на виокремлення критеріальних і некритеріальних ознак, що визначають суть цих понять, з метою усунення самостійної генералізації ними ознак на підставі власного життєвого досвіду. З цією метою він застосовує різноманітні конкретні ситуації та просить студентів шукати аналогічні приклади, що засвідчують наявність суттєвих ознак і відсутність несуттєвих. Під час вивчення наукової теорії викладач спільно зі студентами розглядає передумови виникнення наукового вчення, його головні ідеї, положення, а також приклади дії цієї теорії у реальній практиці, функціонування реальних об'єктів згідно з її головними ідеями, принципами.

Педагогічне керівництво процесом формування наукових знань виявляється у спрямуванні студентів на виконання розумових дій згідно з доцільною когнітивною стратегією, що дає їм змогу свідомо й осмислено опанувати їхній об'єктивний зміст, конструювати власне розуміння й висловлювати цілісні особистісні судження про різні явища, сфери дійсності. Безумовно, судження студентів засвідчують їхнє суб'єктивне бачення, проте за умови цілеспрямованої організації когнітивної, мислинневої активності, спрямованої на усвідомлення ними суті предмета пізнання, можливість розходження об'єктивного змісту й особистісного сенсу наукових знань для них стає меншою. Спрямувати мислення студентів у певному напрямі відповідно до визначеної стратегії шляхом виконання ними когнітивних дій не є одностороннім процесом і не означає домінування викладача над ними. За таких умов викладач керує, організовуючи взаємодію зі студентами

засобами діалогу, оскільки надає їм змогу самостійно мислити, робити власні висновки, виявляти власне бачення та водночас відгукується щодо їхнього міркування, окреслює наукові ідеї, положення, апелюючи до наукових досліджень. Хоча викладач не може повністю позбутися пояснення у процесі набуття студентами нових наукових знань, воно повинно бути мінімальним. Навіть під час пояснення нових наукових понять, термінів, теорій викладач організовує власне мислення та пізнавальні дії студентів відповідно до когнітивної стратегії.

Не зважаючи на певні відмінності когнітивних схем аналізу різних елементів наукових знань, доцільно виокремити складові цілеспрямованого педагогічного керівництва процесом формування наукових знань студентів:

- обговорення значущості оволодіння науковими знаннями, визначення перспективи їхнього застосування у навчальному процесі та професійній діяльності;
- окреслення мети, завдань набуття нових знань як очікуваного результату;
- актуалізація досвіду студентів, з'ясування їхніх уявлень про зміст наукових знань, об'єктивні явища;
- скерування студентів до виокремлення головних ідей або критеріальних і некритеріальних ознак наукових знань, реальних об'єктів;
- налагодження зв'язку між різними елементами, смисловими частинами як складовими цілісного знання;
- наведення прикладів, що засвідчують різні варіанти вияву головних і критеріальних ознак у реальній дійсності;
- залучення студентів до обговорення, опрацювання наукових ідей, теорій, вияву власного бачення й розуміння;
- надання змоги студентам проаналізувати зміни у життєвому досвіді, набутих уявленнях під впливом нових наукових знань;
- стимулювання студентів до рефлексії когнітивних дій та набутих знань, власних відчуттів і переживань.

Педагогічне керівництво як сприяння, допомога студентам в оволодінні науковими знаннями шляхом організації взаємодії з ними передбачає вибір засобів непримусового впливу викладача на особистість, дотримання ним демократичного стилю спілкування, вияв відкритої позиції до партнерів у навчальному процесі. З цією метою викладач у навчальному процесі застосовує систему: керівних, супровідних рекомендацій; стимулів для позитивного підкріплення поведінки студентів; питань для стимулювання студентів до пошуку знань; питань як відгуків на відповіді студентів для уточнення, корекції й розвитку їхнього розуміння; інформаційних суджень;

наукових тверджень; прийомів діалогічного спілкування; прийомів зосередження й підтримки уваги студентів.

Висновки. У контексті сучасної філософії освіти викладач організовує педагогічне керівництво процесом формування наукових знань студентів відповідно до природних особливостей, логіки, закономірностей пізнавальної діяльності. Водночас педагогічне керівництво не є одностороннім впливом, а передбачає організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії, у процесі якої викладач забезпечує сприятливі умови для успішного навчання студентів. Беручи до уваги труднощі студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності, викладач здійснює цілеспрямоване педагогічне керівництво шляхом спрямування студентів на виконання розумових дій згідно з доцільною когнітивною стратегією, що дає їм змогу свідомо й осмислено опанувати об'єктивний зміст наукових знань, конструювати власне розуміння й висловлювати цілісні особистісні судження про різні явища, сфери дійсності.

1. *Власова О. І.* Педагогічна психологія : навч. посібник / О. І. Власова. – К. : Либідь, 2005.
2. *Выготский Л. С.* Педагогическая психология / [под ред. В. В. Давыдова] / Л. С. Выготский. – М.: АСТ: Астрель: Хранитель, 2008.
3. *Ги Лефрансуа.* Прикладная педагогическая психология / Лефрансуа Ги. – СПб. : Прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2005.
4. Педагогика и психология высшей школы : учеб. пособие. – Ростов н/Д : Феникс, 2002.
5. *Савчин М. В.* Педагогічна психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин. – К.: Академвидав, 2007.
6. *Трушников Д. Ю.* Организация учебного процесса в высшей школе : учеб. пособие / Д. Ю. Трушников. – Тюмень : ТюмГНГУ, 2009.
7. *Урбанович А. А.* Психология управления : учеб. пособие / А. А. Урбанович. – Мн. : Харвест, 2002.
8. *Фрейре Пауло.* Формування критичної свідомості / [з англ. пер. О. Дем'янчук] / Пауло Фрейре. – К. : Юніверс, 2003.
9. *Donald R. Cruickshank, Deborah bainer Jenkins, Kim K. Metcalf.* The act of teaching / R. Donald. – N. Y. : McGraw-Hill Higher education, 2009.

HIGHER SCHOOL TEACHER'S GUIDANCE OF STUDENTS' CONSTRUCTING THE SCIENTIFIC CONCEPTS

Tetyana Ravchyna

*Ivan Franko National University of Lviv
Tuhan-Baranovsky Str., 7, UA-79005, Lviv, Ukraine*

The article defines the essence, some aspects, and the requirements to the higher school teacher's guidance of students' constructing the scientific concepts in link with the nature, logics, and structure of their cognition. It analyses the specifics, issues of students' constructing concepts as an internal, cognitive activity. The author considers the trends of higher teacher's purposeful guidance by encouraging students to perform mental actions using the cognitive strategy that makes the objective content meaningful for them and helps them construct their understanding.

Key words: teacher's guidance, teacher and student interaction, constructing knowledge, cognition, cognitive strategies, mental actions.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ РУКОВОДСТВО ПРОЦЕССОМ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Татьяна Равчина

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Туган-Барановского 7, 79005 Львов, Украина*

Определено сущность, особенности, требования к организации педагогического руководства процессом формирования научных знаний студентов в соответствии с природой, логикой, структурой их познавательной деятельности. Проанализировано особенности, проблемы процесса овладения знаниями как внутренней, умственной деятельности. Рассмотрено направления целенаправленного педагогического руководства преподавателя высшей школы путем стимулирования студентов к выполнению мыслительных действий в соответствии с необходимой когнитивной стратегией, что дает им возможность сознательно и осмысленно овладеть объективным содержанием научных знаний, конструировать собственное понимание.

Ключевые слова: педагогическое руководство, педагогическое взаимодействие, конструирование знаний, познавательная деятельность, когнитивные стратегии, умственные действия.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2013

Прийнята до друку 03.10.2013